

TARIX FANI O'QITISHDA METODLAR VA INOVATSIYONUSULLARDAN FOYDALANISH

Yakubbayev Mirzabek Rajabbayevich

To'rtko'l tumani 14-sonli maktabning tarix fani o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Mustaqillikning birinchi kunlaridan ijtimoiy-gumanitar fanlarda tub o'zgarishlar davri boshlandi. Tarix fanini tadqiq etish va o'qitishda yangi metodologiya kirib keldi. Jahon tarixi fanida e'tirof etilgan xolislik, ilmiylik, tarixiylik va muqobilik tamoyillari tarixni tadqiq etish va o'qitishda tadbir etila boshlandi. Tarix ta'limi mazmun-mohiyatini zamon ruhida o'quvchilarga yetkazish uchun o'quv-metodik majmua yangilandi. O'rta maktab uchun tarix fanidan yangi darsliklar yaratildi. Bugungi kunda o'rta maktab tarix o'qituvchisi samarali ta'lim berishi uchun nazariy va amaliy jihatdan yetarli bilim va malakaga ega bo'lishi lozim.

Kalit so'zi: innovatsiya, metod, usul, o'qitish

O'tmish va tarixiy xotira insoniyat tarixining barcha davrlarida e'tibor markazida bo'lib kelgan. Bu e'tibor natijasida ilmiy tadqiqotlar va izlanishlar orqali tarixiy hodisalar, shaxslar va jarayonlar bilan bog'liq ko'plab savollarga javob izlangan. Ushbu jarayon inson o'tmishda nima sodir bo'lganligini yozishni boshlashi bilan va tarixshunoslikni paydo bo'lishiga asos bo'lgan.

Tarix o'qitish deganda, tarixiy material vositasida o'quvchilarga bilim berish, ularni milliy istiqlol ruhida tarbiyalash va kamol toptirish vazifalarini amalga oshirish zarur bo'lgan jarayon, o'qituvchi va o'quvchilarning aqliy (ichki) hamda o'quv harakatlari (tashqi) jarayoni tushuniladi.

Tarix kursining mazmuni deganda, birinchi galda tarix dasturida belgilab berilgan tarixiy bilimlar ko'lami, o'quv materiali: uning asl mazmuni, o'quvchilarning tarixiy materiallarni o'zlashtirish olgan bilimlaridan foydalana bilish sohasidagi o'quv usullari, ko'nikma va malakalari sistemasi, shu jumladan, ularni ilmiy tadqiq qilish ishlarining eng oddiy shakllarini egallashlari ko'zda tutiladi.

Tahlillar natijasida tarix ilmini o'tmishdan to hozirgi kungacha juda ko'p turli maqsadlarda ishlatilganligini ko'rishimiz mumkin. Tarix ayniqsa o'tmishga qiziqish, o'yin-kulgi, axloqiy va diniy ta'lim, siyosiy va mafkuraviy qiziqishlarni oshirish uchun ishlatilgan. Tarix qiziqarli soha sifatida ko'rilgan va odamlarning e'tiborini jalb qilish uchun ishlatilgan. Ayniqsa, tarixiy suhbatlar har bir davrda odamlarning e'tiborini tortuvchi targ'ibot vositasi sifatida foydalanilgan.

Yevropada majburiy ta'limning paydo bo'lishi sabablari quyidagicha izohlanadi.

- Armiya maqsadlariga xizmat qilish uchun itoatkor askarlarni o'rgatish.
- Sanoat uchun zarur bo'lgan minalarni qazib oladigan itoatkor ishchilarni tayyorlash.
- Hukumat buyruqlariga qat'iy rioya qiladigan davlat xizmatchilari sinfini yaratish.
- Sanoat institutlariga zarur bo'lgan davlat xizmatchilarini tayyorlash.
- Muhim masalalar va muammolarda bir-biriga parallel ravishda fikrlaydigan fuqarolarni tarbiyalash.

Majburiy ta'limning vujudga kelish sabablari o'rganilganda, tarix darsi o'sha davrda ta'limga yuklangan vazifalarni bajarishda muhim rol o'ynaganini ko'rish mumkin. Armiya, davlat va sanoat institutlariga kerak bo'ladigan itoatkor va uyg'un fikrlaydigan shaxslarni tarbiyalashda tarix saboqlari muhim rol o'ynagan

Tarixiy tafakkur ko'nikmalari tarixiy bilimlarni tadqiq qilish va uning mohiyatin tushunish asosida beshta kategoriyada jamlanadi.

- xronologik fikrlash
 - tarixiy tushuncha
 - tarixiy tahlil va talqin
 - tarixiy tadqiqotlar
 - tarixiy masalalar, tahlil va qarorlarni qabul qilish.
- XIX asrdan boshlab rasmiy ta'lim muassasalariga kirishni boshlagan tarix darslarining mazmuni va maqsadlarida jiddiy o'zgarishlar yuz berdi. Taniqli metodist A.I.Strajev aytganidek: —Tarix o'qitish metodi tarixiy material bo'yicha qilinadigan ana shu mantiqiy amaliyotlardan tashkil topadil. O'qitish metodlarini ba'zan o'quvchilarning bilish faoliyati, faollik darajasiga qarab klassifikatsiyalash tavsiya qilinadi. Bu tarzda ajratish o'qitish metodlaridan ko'ra, ko'proq o'qitishning umumiy xarakteriga taalluqlidir. Metodist A.I.Strajev —Tarix o'qitishning tashkil etilishi, metodlari va vositalari tarix fanining ma'lum ta'lim-tarbiya vazifalarini amalga oshirishga xizmat qiladi— deydi. Biroq, u ham o'qitishning asosiy metodlarini tarixiy jarayonning o'zini o'rganish metodidan iborat qilib qo'yib, masalada noaniqlikka yo'l qo'yadi. A.I.Strajev quyidagi o'qitish metodlarini tavsiya qiladi:

- tarixiy faktlarni o'rganish metodlari;
- xronologiyani o'rganish metodlari;
- mahalliy tarixiy voqealarni o'rganish metodlari;
- asosiy tarixiy tushunchalarni shakllantirish metodlari;
- sabab-natija aloqalarni o'rganish metodlari;
- tarixiy jarayonning qonuniyatlarini ochib berish metodlari.

Ma'lumki, tarix o'qitish va o'rganishni tashkil etish jarayonidan iborat. Metodist A.Strajevning klassifikatsiyasidan ham ko'rinib turibdiki, u faqat o'qituvchining o'quvchilarni o'qitishini ko'zda tutadi, o'quvchilarning o'rganishini tashkil etish va ularning o'rganishiga o'qituvchining rahbarlik qilishini e'tiborga olmaydi. Ko'zga ko'ringan metodist V.G.Kartsev bu masalada boshqacha yo'l tutadi. U metodlar sistemasiga o'quv harakteriga ega bo'lgan

belgilar (—Bayon qilish metodi, —so‘rash metodil) va umumiy didaktiv vazifalar (—materialni o‘rganish metodil, —mustahkamlash metodil, —bilimni tekshirish metodil va boshqalar) ni emas, balki o‘quvchilarning tarixiy voqealarni bilish qonuniyatlarini asos qilib oladi. Metodlar haqidagi nazariyaning metodologii asosini, ya'ni jonli mushohadadan abstrakt tafakkurga va undan amaliyotga o‘tish tashkil etadi.

Shuningdek, bugungu kunga kelib, tarix fanining maktab kursi, asosan uchta vazifani bajarishga qaratilganligini ko‘rishimiz mumkin, ya‘ni:

- o‘quvchilarga tarixiy bilimlarning asoslarini berish, ularning chuqurligi va mustahkamligini ta‘minlash;

- o‘quvchilarda tarixni ilmiy tushunishning shakllanishi va milliy tarix,
- xorijiy mamlakatlar va xalqlar tarixiga hurmat munosabatida bo‘lishni ta‘minlashga;
- o‘quvchilarda tarixiy ong, tarixiy xotira, tarixiy tafakkurni rivojlantirish va o‘quvchilarning bilimlarini mustaqil o‘zlashtirish va qo‘llashga o‘rgatishdir.

O‘quvchilarning tarixiy tafakkuri ularning umumiy dunyoqarashining shakllanishi bilan birgalikda boradi. O‘quvchilarning dunyoqarashida tarixiy tafakkurning rivojlanishi uning amaliy faolligini ta‘minlaydi. Ya‘ni, tarixan dunyoda mavjud bo‘lgan fan-texnika yangiliklarini o‘zlashtirishi bilan o‘z faoliyatida yangilikka intilish o‘zida yaratuvchanlik faoliyatini shakllantiradi. O‘quvchi tarix fanidan bilimlar asosini o‘zlashtirganda millatimiz va boshqa xalqlarning o‘tmish, kecha va bugungi taraqqiyoti to‘g‘risida tushunchaga ega bo‘ladi. Tarix ta‘limi har bir odamga etnomilliy, umummilliy va umuminsoniy qadriyatlarni o‘zlashtirishga yordam berishi lozim. Bu o‘quvchini shaxs, fuqaro, inson sifatida shakllanishiga asos bo‘ladi. O‘quvchilar O‘zbekiston tarixi fanini o‘rganish davomida umuminsoniy qadriyatlarni o‘zlashtirib boradi. Tarix darslari o‘quvchilarga tarixiy bilimlarni yetkazib beruvchi vositagina emas, balki ularning ma‘naviy-axloqiy jihatdan shakllanib borishlarini ta‘minlovchi kuchli ta‘sirga ega bo‘lgan omil hamdir. Maktab tarix ta‘limining zamonaviy konsepsiyasi tarixni tizimli o‘rganishni saqlab qoladi. Lekin tarix uning tamoyillari asosida o‘rganiladi. Tarix o‘quv fani o‘rta maktabda gumanitar fanlarning rivojlanishi uchun metodologik shart-sharoit yaratadi. Tarix fanining ma‘lumotlari, tushunchalari, atamalari va tamoyillari boshqa fanlarda ham keng qo‘llaniladi, o‘z navbatida tarix fanida boshqa fanlardagi tushuncha, atamalardan foydalaniladi.

Mamlakatimizda tarix fanini rivojlantirish sohasidagi ishlar kompleks va tizimli davom ettirilmoqda. Bugungi kunda O‘zbekiston tarixini o‘rganishda tub o‘zgarishlar yuz bermoqda. Ushbu yo‘nalishda quyidagi ilmiy, metodologik masalalar asosiy o‘rin tutadi:

1. Tarixni o‘rganishning metodologik asoslarini rivojlantirish. Bunda tarix metodikasi bo‘yicha mavjud turli xil ilmiy konsepsiyalarni o‘rganish orqali ulardan foydalanish.
2. Tarixni o‘rganish uchun ishlab chiqilgan yagona konsepsiyani amalga tadbqiq etish.
3. O‘rta va o‘rta maxsus ta‘lim, professional ta‘lim, oliy ta‘lim uchun yaratilayotgan darsliklarni yangi avlodini ishlab chiqishda yagona konsepsiyaga tayanish.

4. Tarix fanining dolzarb muammolarni o'rganishda turli fanlarning yutuqlari, fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi hamda klaster modeli asosidagi samarali hamkorlik faoliyatini tashkil etish.
5. Tarix fanini o'rganishga bag'ishlangan ilmiy-amaliy anjumanlarni o'tkazish va fanning dolzarb muammolarini o'rganish jarayonida erishilgan yutuqlarni monitoringini olib borish va hokazo.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Umumiy o'rta ta'lim davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. Ta'lim taraqqiyoti, 3-maxsus son.-T.: —Sharq, 1999 y.
2. Tarix o'qitish metodikasi . Toshkent, 2005 yil
3. Abduraxmanova J. N. (2020). Innovatsion tajriba maydoni – —maktab– laboratoriyalning ta'lim tizimidagi o'rni. Mug'allim hem o'zliksiz bilimlendiri. (Issue 1)
4. Ta'limda innovatsion texnologiyalar A. Abduqodirov, R. Ishmuhammedov: 2008
5. JI Suyundikovich. (2020). TARIXNI O'QITISH METODIKASI RIVOJLANISHI TARIXIDAN. Fan va ta'lim.